
NAGYILLÉS JÁNOS

vel non legi, vel saltuatim tantum:
**Megjegyzések Anna Maria van Schurman
latin nyelvű költeményeihez**

The Latin poems by Anna Maria van Schurman, Dutch painter, engraver, poet, and scholar are not very well known. Their Christian author confessed in her Eukleria seu Meliores Partis Electio (Eucleria, or Choosing the Better Part) she had only read Greek and Latin authors who met the demands of serious Christian morals. Close lexical study of her Latin poems prove that she actually read some other Latin texts that were not suitable for her own high moral standards.¹

A tanulmány célja Anna Maria van Schurman költői technikájának vizsgálata. Latin nyelvű költői korpusza teljes egészében elégikus disztichonos alkalmi költeményekből áll.

A költemények kritikai megítéléséhez szükséges, hogy van Schurman életrajzát nagy vonalakban ismertessük. Az életrajz jól dokumentált, ismertetésénél a van Schurmanról szóló legmodernebb irodalomra támaszkodunk.² A költőnő 1607. november 5-én született, és 71 évesen, 1678. május 14-én vagy 15-én hunyt el. Nemcsak költő, hanem tudományos tevékenységgel is foglalkozik: nyelvész, teológiai és filozófiai gondolkodó, de képzőművészként is számon tartják – festő, szobrász és rézkarcokat készít.³ Poliglott: a modern európai nyelvekkel együtt

¹ A publikáció elkészítését az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatta.

² TSCHACKERT (1876); IRWIN (1977); WAITHE (1991: 210–211); IRWIN (1998: 1–16); DYKEMAN ed. (1999: 115–121); STEVENSON (2005: 348–353); LEE (2008: 189–216); VAN BEEK (2010: 13–27).

³ Van Schurman képzőművészeti alkotótevékenységéről: HONIG (2002: 31–39).

összesen tizennégy nyelv ismeretével is büszkélkedhetett. Tudott latinul, ógörögül, héberül, arámiul, arabul, ismerte a szír és etióp nyelvet, etióp nyelvtant is írt.

Születési helye Köln, szülei az amszterdami származású Frederik van Schurman, akit van Schurman tizenhat évesen veszít el, és Eva von Harff de Deriborn. Gondos neveltetésben részesül: már négyévesen olvas. Hat-nyolc éves, amikor családja Utrechtbe költözik, onnan tíz évvel később tovább a frízföldi Franekerbe. Tizenegy éves korától (ez a korban merőben szokatlan) apja a fiútestvéreivel együtt kezdi latinra tanítani. Három évvel apja halála után, 1626-ban a család visszatér Utrechtbe, ahol Anna Maria további tanulmányokat folytat, majd a '30-as években Magdalena van de Passénál vésnökséget is tanul. Versei egyik kiadását saját készítésű rézkarc-önarcképe díszíti. Kiváló latinos hírében áll, ezért 1634-ben felkérlik, hogy írjon latin nyelvű költeményt az Utrechti Egyetem megnyitására. Az intézménynek két évvel később ő az első női hallgatója: az egyetemi előadásokon spanyolfal vagy függöny védte a fűrész férfiteltekintetektől. A nyelveken kívül érdekelte a természettudomány és a teológia is. Mindeközben művészként is tökéletesítette magát: rézkarcait gyémánttal és üveggel metszette, viaszmodelleket, valamint elefántcsont- és fadaragványokat készített. A festészetbe is beletanult: a Svéd Nemzeti Múzeum egyik hölgyportréját máig neki tulajdonítják. Sokoldalúságára és a képzőművészethez való innovatív hozzáállására mi sem jellemzőbb, mint az, hogy ő az első holland festő, aki pasztellportrékat készített. A festészetben olyannyira kiemelkedett, hogy 1643-ban a Szent Lukács Festőcéh tiszteletbeli tagjává választotta: ez az a céh, amelynek az ifjabb Pieter és Jan Brueghel, valamint Jan Vermeer van Delft is tagja volt.

Magánéletében kevésbé volt sikeres – soha nem ment férjhez, anyjával élt nem messze az Utrechti Egyetemtől. Az 1664-es év fordulatot jelent életében: ekkor találkozik a pietista Jean de Labadie-val. A protestáns hitre tért francia jezsuita kontemplatív vallási szektája teljesen hatása alá kerítette van Schurmant. De Labadie munkatársául szegődik, és a keresztény élet szigorúbb útját választja. Élete utolsó éveiben, mint Joyce Irwin írja „Visszatekintve úgy érezte, elpocsékolta a tanulásba fektetett energiáját, mert az a spirituális élethez kevésbé járult hozzá.” De La-

badie közösségéhez, bármennyi megpróbáltatásnak van is kitéve a közösség tagjaként, élete végéig hű. Velük együtt előbb Amszterdamba, majd Altonába költözött. De Labadie itt halt meg 1674-ben, Schurman csak négy évvel élte túl, maga a szekta pedig még jó hetven évig, 1750-ig működött tovább.⁴

Tanulságos Anna Maria van Schurman irodalmi tevékenységének áttekintése.⁵ Első értekezése (1641) egy Andreas Rivetusszal folytatott vita (1638) továbbfejlesztése arról a témáról, hogy alkalmasak-e a nők tudományos tevékenységre (*Amica Dissertatio inter Annam Mariam Schurmanniam et Andr. Rivetum de capacitate ingenii muliebris ad scientias*. Paris, s.n., 1638.; *Dissertatio De Ingenii Muliebris ad Doctrinam et meliores Litteras aptitudine. Accedunt Quaedam Epistolae eiusdem Argumenti*. Lugdunum Batavorum: Elzeviriana, 1641.) Az értekezés hamarosan megjelent franciául (1646) és angolul is (1659). Teológiai értekezése a *De Vitae Termino* (1639), melynek holland fordítása még ugyanabban az évben megjelenik (*Pael-steen van den tijt onses levens*, Dordrecht, 1639). Több kiadást ért meg az *Opuscula Hebraea, Graeca, Latina, Gallica: prosaica atque metrica*, mely Utrechtben jelent meg 1648-ban, majd hamarosan utánnyomták (1650, 1652), és még a következő században, 1723-ban és 1749-ben is újra kiadták. Utolsó értekezését már Altonában írja (*Eukleria seu Meliores Partis Electio*, 1673), hollandul egy évtizeden belül (1684), és mintegy száz évre rá német fordítása is megjelenik (1783), mindössze egy évvel a munka javított és jegyzetelt latin nyelvű kiadásának megjelenése után (1782).

Van Schurmant teológiai-filozófiai publikációiban élete végéig foglalkoztatják a keresztény női lét kérdései, s a téma az *Opusculában* kiadott latin nyelvű költeményeiben is megjelenik. A kötet huszonkét, szűk fél ívnyi összterjedelmű latin verset tartalmaz a prózai szövegek után. Kivétel nélkül mindegyik verse elégikus disztichonban íródott. Van Schurman saját verseit számos hozzá és róla írt költemény követi *Elogia* cím alatt. Az alkalmi költészetnek ebben a műfajában a formai egyhangúság korántsem szokatlan: a disztichon az elégia szokásos tartalmain kívül (köszöntés, síri búcsú, stb.) a köz- és magánéleti témák

⁴ Van Schurman pietisztikai jelentsőségéhez vö. IRWIN (1991: 213–230).

⁵ IRWIN (1998: 9–16).

epigrammatikus tömörségű taglalására éppúgy alkalmas. A metrikai egyhangúság annak is betudható, hogy az elvárható színvonalú: megfelelő nyelvi szintű és a műfaji elvárásoknak is megfelelő latin elégikus verselés elsajátítása már egyetlen műfajban is óriási feladat – még akkor is, ha ezzel együtt az önállóan is alkalmazható hexameteres verselési technika megtanulását is jelentette. Az utóbbi azonban magán az eposzon és a tankölteményen kívül csak olyan szövegek írására használható, amelyek elbeszélő jellegűek, ami viszont van Schurman reflektív alkalmi költészetéről korántsem mondható el. Más versformák teljesen más verselési technikát, mondhatni külön nyelvet követeltek volna, és hagyományos tartalmuk sem felelhetett meg Schurman költői céljainak: lírai hangütést például csak nyomokban találunk nála.

A címzettek a kor legjelesebb humanistái, a szellemi és politikai élet kiválóságai, de köztük vannak kora művelt asszonyai, mint Marie Le Jars de Gournay, Montaigne autodidakta kiadója és kommentátora, aki családja akarata ellenére művelte magát és lett a női jogegyenlőség kora modern képviselője – és akihez van Schurman magasztaló versben fordul. Annak ellenére, vagy talán éppen azért tette ezt, mert saját magának ezzel az egy akadállyal nem kellett megküzdenie. Van Schurman meg van róla győződve, hogy a nő és a férfi szellemi kapacitás szempontjából teljesen egyenrangú,⁶ erre egyik bizonyítéka de Gournay pályája, nem véletlen, hogy oly lelkesen ünnepli hozzá írt elogiumában.⁷

Figyelemre méltó nyelvtelhetsége alighanem a latin tanulását is könnyűvé tett számára, mégsem feledkezhetünk meg egy körülményről, amire Jane Stevenson hívja fel a figyelmet *Women Latin Poets* című monográfiájának előszavában. A költészet aktív műveléséhez szükséges széles körű nyelvi és irodalmi műveltség az ókortól napjainkig sok éves átgondolt képzés eredménye. A nyelvek, köztük a latin tanulása is az ideális nyelvi nívó eléréséhez szükséges olvasmányok olvasásához kötött. Mint Stevenson joggal hangsúlyozza, ezt ifjú hölgyek iskolai tanulmányok híján nem kaphatták meg. Ha mégis oktatásban részesültek, latin képzésünk vagy nem a szokásos teljes latin szerzőanyagon, vagy éppen hozzáférhető alternatív szövegeket alapult. El kell fogadnunk

⁶ COUSINS (2004: 215–216).

⁷ WAITHE (1989: 302).

ésszerű feltételezését, de ennek kell, hogy legyen nyoma a női költészet szöveganyagában is, amint azt már kimutattuk Elizabeth Jane Weston költői szöveganyagán.⁸ Feltételezésünk szerint a beható nyelvi analízis ki kell, hogy mutasson egy mintázatot, amely minden bizonytalansága ellenére valamilyen mértékben tükrözi azt a szöveganyagot, amelyen van Schurman latintudása alapult.⁹

A vizsgálatot nehezíti, hogy a latin a kor közlekedőnyelve, valóban használt, és nem csak olvasott nyelv, s bármennyire is törekedtek a klasszikusok követésére, sajátos, nem-klasszikus jelleggel is rendelkezik. A nyelvi analízist a teljes verses szöveganyagon elvégeztem, a vizsgálat eredményét azonban ezúttal csak egy hosszabb költeménnyel kapcsolatban ismertetem. Ezt, bár választását időrendi szempontok is befolyásolhatták, van Schurman annyira fontosnak – a kötelező szerénység ellenére –, jól sikerültnek gondolhatta, hogy az *Opuscula* verseket tartalmazó fejezet nyitó darabjának teszi meg.¹⁰

Az elégikus disztichonokban írt költemény címe, *Amplissimo Doctissimoque Viro D. Jacobo Catzio*, magáért beszél – *A nagy tekintélyű és tudású férfinak, Jacob Catsnak* címezi. Jacob Cats van Schurman egy nemzedékkel idősebb kortársa (1577. november 10. – 1660. szeptember 12). Rotterdamban és Párizsban tanul jogot, majd Hágában kezdi jogászai működését, ahol sikerül elérnie egy boszorkánysággal vádolt ügyfele felmentését, amivel nagy hírnevet szerez. Évekig kínozza a váltóláz, Angliában kezelteti magát, ahonnan végül is meghalni tér vissza szülőföldjére, de egy csodadoktor megmenti a szomorú végtől. 1605-ben megállapodik egy gazdag hölgy oldalán, s ettől kezdve Grijskerkében csak a gazdálkodásnak és a költészetnek él. Később mégis diplomáciai megbízást vállal Angliába, I. Károly udvarába, s oly nagy sikerrel működik, hogy a

⁸ NAGYILLÉS (2014).

⁹ Van Schurman apja halála után autodidakta a latin területén: a Bibliát olvassa, egyházatyákat (Szent Ágoston a kedvence), valamint klasszikus szerzőket, köztük történetírókat. Közülük nagyon kedveli Cicerót és Senecát, mindkét Pliniust, Vergiliust, Liviuszt, Suetoniust, Ammianust és Tacitust. VAN BEEK (2010: 13–27) kitér van Schurman *Eucleriá*ban található megjegyzésére is olvasmányairól, és maga is kételkedik benne, hogy Homéroszon és Vergiliuson kívül mást ne olvasott volna a klasszikus költők közül.

¹⁰ DE BAAR–RANG (1996: 5).

király lovaggá is üti. Élete utolsó éveiben fényűző kertjében élt, mely a róla készített rézkarcoknak köszönhetően Európa-szerte ismert volt. Hága melletti kastélya és az épületet övező kert, a Catshuis ma a holland miniszterelnök rezidenciája. Hollandián kívül alig ismerik, de hazájában vagy két évszázadig fölöttébb ismert és népszerű, az ő versgyűjteménye volt az a könyv, ami a Biblián kívül szinte minden holland család könyvespolcán ott volt. Cats hollandul ír, de Schurman latin elégiában magasztalja.

A versben van Schurman hivatkozik Cats levelére, mely úgy ébresztette dalra, mint a Zefír a hattyúkat és a hajnal a madarakat. S már – mondja – ontja is sorait számolatlanul, köztük sajnos sok szabálytalant is. Icarusként száguld a költészet egén, s erről eszébe jut Phaethon – mindkét mitológiai példa a versírás meredek útján fenyegető veszélyeket jeleníti meg. Van Schurman reméli, hogy költészete legalábbis Cats dicsősége nyomdokaiba lép, de – mint mondja – nehezen bírja a felelőség iszonyú terhét. Mindezek után még kétszer ekkora terjedelemben dicséri Catsot modern Ciceróként, akinek dicsőségét azonban a nagy ókori előd által el nem ért költői hírnév is fokozza, majd holland hazafiként is magasztalja, akinek nemcsak a Múzsák, hanem hazája megbecsülése is méltán kijár.

Vt cygnum resides perhibent	intendere voces.	Quid ni?	hoc ingenium.	mores.	facundia	suadent	
Cum Zephyri albentes attigit aura sinus;		Et fortuna	notas reddit	ubique	pares.		
Vtque avis innumeros modulatur	gutturē cantus	Hic igitur	patrio.	vel solum	gratulor	orbi.	
Mirans laeta novum solis	in orbe jubat;	Dum sibi	vult plus quam	consuluisse	tibi;		
Sic tua torpentem laxavit Epistola venam		Nam si tanta	premant	divinos	Munera	cantus.	25
Pectus ubi afflavit suada diserta meum.		Quid,	damna ut reparet,	culmen honoris	habet?		
Ast minus hinc justas	subeunt mea carmina	leges		Si tot delicias	perimant	sanctosque furores,	
Dum sponte innumeros non	remoranda ruunt.	Pectora	quo	vatum	fonte scaterē	solent:	
Iam feror Icaris ignota per aethera pennis,		Nonne hic vel gemino tibi	Munere	gratuler aucto.			
Fidere non tutis viribus	ausa meis,	Quid vis ingenii	par sit utrique	tui.			30
Mox pavidi devexa subit Phaëthontis imago		O donata	tuis	felicibus	otia	amicis	
Tentans praecipiti carminis	ire via.	quae Patriae	curis,	nec sine laude,	vacant.		
At meritis virtute tuos mea tangat honores		Hinc mecum Batavae	veneratur numina	Musae			
Pagina, sit laudis pars	quotacunque tuae.	Virgineus,	studiis aequior	ille chorus:			
Quis, licet ingentis succumbam	pondere molis	Hinc, cui	nota, venus,	vel amoeni	gratia dicti		35
Obruta, non	votis annuat ergo meis?	Catziadae tantum	fas putat	ore loqui,			
Hic mecum reliquas sistens Hollandia curas,		Huc progressa	velut	modulis	exterrita	raucis	
Gestiet applausus ingeminasse tibi;		Musa,	fatigatos	linquit	in ore sonos,		
Qualiter exceptus communi Tullius ore		Vixque	repercussis superat	vox ultima	chordis;		
Cum streperet toto mota corona foro.		O Patriae et Musis,	Vir	Venerande,	Vale.		40

1. ábra: Azonosítható klasszikus irodalmi minták

A versben – néhány nehézkesen felfejthető szakasza ellenére – meglehetősen otthonosan érzi magát a klasszikusokon iskolázott latinos. Vizsgálatunk feladata tisztázni, mennyire megalapozott ez a benyomás, és milyen szövegek ismerete alapozhatja meg. Az 1. ábrán a biztosan (illetve meglehetősen bizonyossággal) azonosítható klasszikus irodalmi mintákat emeltem ki (jelmagyarázat: biztos antik minta).

Az azonosítható kötések és költői megoldások aránya igen nagy, de a szövegtérképen jócskán marad a latin klasszikusoktól nem befolyásolt terület is. Ezeknek a nyelvi megoldásoknak, ha vannak is mintái, azok saját kora költészetében, vagyis a nem klasszikus latin nyelvű költészetben keresendők – és nyilván lehetnek van Schurman előzménnyel nem rendelkező saját megoldásai is. A vizsgálat tisztasága érdekében biztos származtatásának kizárólag olyan mintákat tekintettem, ahol a mintakövetés valóban biztos, minden egyebet a csak lehetségesek között regisztráltam. A vizsgálat során „biztosnak” csak akkor tekintettem egy a lexikai kapcsolatot, ha egy-egy kötés forrása antik szövegben egyértelműen azonosítható volt, illetve szintén antik előképben adatolható metrikai konstellációban szerepelt: a vers második sorának (*Cum Zephyri albentes attigit aura sinus*) *attigit aura* kötésének előzménye kizárólag Ovidius Heroidesében adatolható (Ov. *Her.* 5, 67 *Fit propior terrasque citaratis attigit aura*). Hozzá kell tennünk, hogy mindkét esetben előfordulhat, hogy a költő egyszerűen újra felfedez bizonyos, az antik szövegyanyagban is csak egyszer előforduló szókötéseket vagy metrikai megoldásokat, de figyelembe véve, hogy a klasszikus vers utánzásához éppúgy mintákat kell követni, mint ókori keletkezésükkor a megírásukhoz, ennek a valószínűsége sokkal kisebb, mint az, hogy Schurman valóban igen jól ismerte a mintaként valószínűsíthető szövegeket.

A következő, 2. ábrán az előzőn azonosított helyek közül kiemeltem az Ovidiushoz kapcsolható kötéseket, költői megoldásokat (jelmagyarázat: **Ovidius**). Az ábrán jól látszik, hogy van Schurman azonosítható mintáinak körülbelül a fele Ovidius.

Vt cygnum resides perhibent <u>intendere voces</u> , Cum Zephyri albentes attigit aura sinus; Vtque <u>avis</u> innumeros modulatur <u>guttur</u> cantus <u>Mirans</u> laeta novum solis <u>in orbe</u> jubar; Sic tua torpentem laxavit Epistola venam Pectus ubi afflavit suada diserta meum. Ast minus hinc justas <u>subeunt</u> mea carmina <u>leges</u> Dum sponte innumeros non <u>remoranda</u> ruunt. Iam feror Icaris ignota per aethera pennis, <u>Fidere non tutis</u> viribus ausa meis, Mox pavidi devexa subit Phaëthontis imago <u>Tentans praecipiti</u> carminis <u>ire via</u> . At <u>meritos virtute</u> tuos mea tangat honores Pagina, sit laudis pars <u>quotacunque</u> tuae. Quis, licet ingentis succumbam <u>pondere molis</u> Obruta, non <u>votis annuat</u> ergo meis? Hic mecum reliquas sistens Hollandia curas, <u>Gestiet</u> applausus ingeminasse tibi; <u>Qualiter</u> exceptus communi Tullius ore Cum streperet toto mota corona foro.	<u>Quid ni?</u> <u>hoc ingenium</u> , mores, facundia <u>suadent</u> Et fortuna <u>notas reddit</u> ubique <u>pares</u> . Hic igitur <u>patrio</u> , vel solum <u>gratulor orbi</u> , <u>Dum sibi</u> vult plus quam <u>consuluisse</u> tibi; 5 <u>Nam si tanta</u> premant <u>divinos</u> Munera <u>cantus</u> , 25 Quid, damna ut reparet, <u>culmen honoris</u> habet? Si tot delicias <u>perimant</u> sanctosque furores, <u>Pectora</u> quo <u>vatum</u> fonte <u>scatere</u> solent: Nonne hic vel gemino tibi Munere gratuler aucto. 10 Quid vis ingenii par sit utrique tui. 30 O <u>donata</u> tuis <u>felicibus</u> <u>otia</u> <u>amicis</u> quae Patriae <u>curis</u> , <u>nec sine laude</u> , <u>vacant</u> . Hinc mecum Batavae <u>veneratur numina</u> <u>Musae</u> <u>Virgineus</u> , studiis aequior <u>ille chorus</u> : 15 Hinc, cui <u>nota, venus</u> , vel amoeni <u>gratia dicti</u> 35 Catziadae tantum <u>fas putat ore loqui</u> , Huc progressa <u>velut</u> modulis <u>exterrita</u> raucis <u>Musa</u> , fatigatos <u>linquit</u> in ore sonos, <u>Vixque</u> repressis superat <u>vox ultima chordis</u> ; 20 O Patriae et Musis, <u>Vir Venerande, Vale</u> . 40
---	---

2. ábra: Ovidiushoz kapcsolható kötések

A következő, 3. ábrán már csak az Ovidiushoz köthető kifejezéseket tüntettem fel. Mint kitűnik, van Schurmannak Ovidiuson belül is vannak preferenciái:

Vt cygnum resides perhibent intendere voces, Cum Zephyri albentes attigit aura sinus; Vtque AVIS innumeros modulatur GUTTURE cantus <u>Mirans</u> laeta novum solis <u>in orbe</u> jubar; Sic tua torpentem laxavit Epistola venam Pectus ubi afflavit suada diserta meum. Ast minus hinc justas subeunt mea carmina leges Dum sponte innumeros non REMORANDA ruunt. Iam feror Icaris ignota per aethera pennis, Fidere <u>non tutis</u> viribus ausa meis, Mox pavidi devexa subit Phaëthontis imago Tentans <u>praecipiti</u> carminis ire via. At meritos virtute tuos mea tangat honores Pagina, sit laudis pars quotacunque tuae. Quis, licet ingentis succumbam <u>pondere molis</u> Obruta, non <u>VOTIS ANNUAT</u> ergo meis? Hic mecum reliquas sistens Hollandia curas, Gestiet applausus ingeminasse tibi; QUALITER exceptus communi Tullius ore Cum streperet toto mota corona foro.	Quid ni? HOC ingenium, mores, facundia SUADENT Et fortuna NOTAS REDDIT ubique pares. Hic igitur patrio, vel solum <u>gratulor orbi</u> , <u>Dum sibi</u> vult plus quam consuluisse tibi; 5 Nam si tanta premant divinos Munera cantus, 25 Quid, damna ut reparet, culmen honoris habet? Si tot delicias <u>perimant</u> sanctosque furores, Pectora quo vatum fonte scatere solent: Nonne hic vel gemino tibi Munere gratuler aucto. 10 Quid vis ingenii par sit utrique tui. 30 O donata tuis felicibus otia amicis quae Patriae curis, <u>nec sine laude</u> , vacant. Hinc mecum Batavae <u>veneratur numina</u> Musae <u>Virgineus</u> , studiis aequior <u>ILLE chorus</u> : 15 Hinc, cui <u>NOTA, VENUS</u> , vel amoeni <u>gratia dicti</u> 35 Catziadae tantum <u>fas PUTAT ORE loqui</u> , Huc progressa velut modulis exterrita raucis Musa, fatigatos linquit in ore sonos, <u>VIXQUE</u> repressis superat <u>vox ultima CHORDIS</u> ; 20 O Patriae et Musis, <u>Vir Venerande, Vale</u> . 40
---	---

3. ábra: Van Schurman Ovidiuson belüli preferenciái

Ezt részben az ovidiusi szövegtörzs mennyiségi arányai is magyarázhatják az ókori költészet hagyatékában, de az is, hogy van Schurman a terjedelmes ovidiusi szöveganyagból érthető okokból elsősorban az elégikus disztichonokra összpontosított (ez alól természetesen kivétel Ovidius *Metamorphosese*, amelynek hatása érthető módon főleg van

Schurman hexametererein érezhető). A költőnő Ovidius-használatával kapcsolatban a következő látszik többé-kevésbé biztosnak. Az ábrán jól látszik, hogy az azonosítható Ovidius-helyek közül a leggyakoribbak a *Metamorphoses*hez köthetőek (jelmagyarázat: **Metamorphoses**). Szintén kiemelkedik az egyszerre több Ovidius-szöveghez is köthető helyek aránya (jelmagyarázat: **TÖBB OVIDIUS-HELY**). A további azonosítható Ovidius-szövegeket a következő módon jelölöm: *Fasti* (**FASTI**); *Heroides* (**Heroides**); *Ars amatoria* és *Remedia amoris* (az egyetlen *Remedia*-helyet az is *Ars amatoria* jelölési módjával emeltem ki: **ars amatoria és remedia**); az *Epistulae ex Ponto* jelölése: **EPIST. EX PONTO** és végül a *Tristia*: **Tristia**.

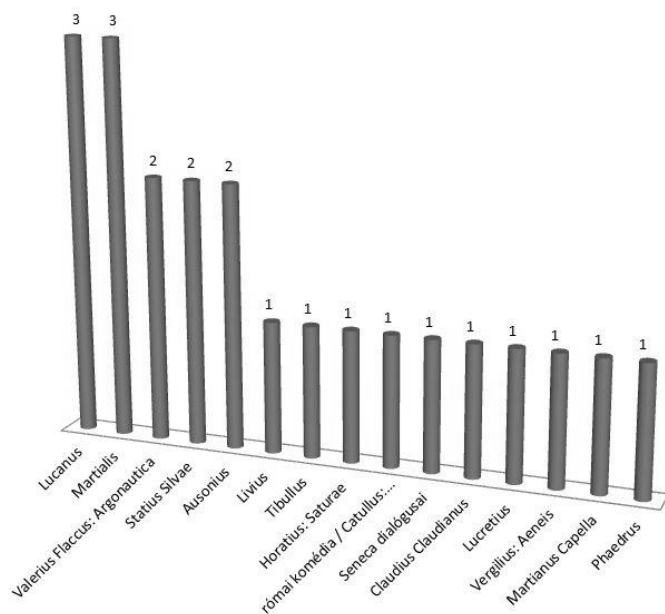
Ezekből a szövegekből származnak biztosan azonosítható, és kizárólag egy Ovidius-költeményhez köthető helyek – ez azt jelenti, hogy van Schurman ezeket a szövegeket biztosan ismerte. Az előbbieken kívül az *Amores* kötése is jelen vannak, de a használati mód vagy a metrikai viszonyok miatt más Ovidius-szövegekhez is köthetők. Összefoglalva az eddigi eredményeket: van Schurman költészetében mind a *Metamorphoses*, mind Ovidius disztichonos szövegeinek használata jól kirajzolódik nagyjából fele-fele arányban a két szöveg, illetve szövegcsoporthoz között.

A „viszonylag biztos” előképpel rendelkező szöveghelyeken az előfordulás sorrendjében a következő szerzők, illetve szövegek azonosíthatók: Valerius Flaccus: *Argonautica*; Statius: *Silvae*; Livius; Tibullus; Horatius: *Saturae*; római komédia / Catullus: *epigrammata* (a hely mindkét szövegcsoporthoz származhat); Seneca dialógusai; Ausonius: *Parentalia*; Claudius Claudianus: *Panegyricus dictus Honorio Augusto tertium consuli* (= *Carm. maiora*, 6–7), Lucanus, Lucretius, Martialis, Vergilius: *Aeneis* és végül Martianus Capella.

Pusztán előfordulásuk gyakoriságát figyelembe véve a felsorolt szerzők, illetve szövegek rangsora a következő táblázatban tekinthető meg (4. ábra). Az arányok alapján van Schurman stíluspreferenciájáról kiderül, hogy a viszonylag biztos minták nem arany-, hanem ezüstkoriak és még későbbiek, korábbi eredményeink pedig azt mutatták, hogy az aranykori minták közül Ovidius élvez elsőbbséget. Nem tudhatjuk, hogy mindez mennyire van Schurman saját választásának és mennyire a

körülményeknek az eredménye (például annak, hogy apja milyen szövegeket használt olvasmányként a latin tanításában), mindenesetre Jane Stevenson feltételezését, hogy a latin szövegismeret nem a teljes hagyományos iskolai szövegkánont tükrözi, a nyelvi analízis bizonyítani látszik. Van Schurman klasszikus mintái között fontosságban messze kiemelkedik Ovidius, utána következnek bizonyos ezüstkori szövegek: Lucanus, Valerius Flaccus, Martialis és Statius *Silvae*-je, vagyis korántsem a klasszikus aranykori latin auctor-anyag.

Van Schurman nem ovidiusi mintái



4. ábra: Van Schurman további mintái

Mivel ennyire egyértelmű Ovidius jelenléte van Schurman szövegeiben, meg kell kérdőjeleznünk, hogy a szerző teljesen őszintén vallott volna olvasmányairól *Eucleria* című önéletrajzi szövegében:

In primis autem illud mihi pro Dei insigni beneficio agnoscendum est, quod Parentes mei omnis decori ac honestatis studiosissimi illorum Auctorum atque omnium earum rerum, quae a castitate, atque virginea puritate avertere potuissent, mihi horrorem ingentem a puerili aetate incusserint, atque ego a lectione omnium istius notae librorum, ac Poematorum in primis, tum Latinorum tum Gracorum, tanquam a pestilenti quadam potione, constanter per omnem vitam abstinuerim, et vix alium quenquam, praeter Homerum ac

*Virgilium, quos mihi commendaverat Pater, veluti omnium poetarum facile
Principes, serio et sedulo perlegerim.*¹¹
(Eucleria 4)

A szöveg *vix alium quemquam* kitétele ugyan megengedi Ovidius olvasását, ahogy a *constanter per omnem vitam abstinuerim* fordulat sem arról tanúskodik, hogy mindenképpen meg akarta volna tartóztatni magát ezektől az olvasmányoktól, de a van Schurman szövegeiben jelenlévő kötések mégiscsak arról tanúskodnak, hogy Ovidius költészetét, és ezen belül erotikus költeményeit is jól ismerte – s azt (bár a kortárs költők olvasásával kapcsolatban jegyzi meg) maga is elismeri, hogy épp csak futólag (*saltuatim*) beleszagolt (*extremis labiis delibavi*) olyan szövegekbe is, amelyek nem feltétlenül állták ki a szigorú keresztény erkölcsi kritika próbáját:

[...] *hodiernos vero, non nisi magno cum delectu mihi comparaverim; et si qui mihi mundani aut mixti argumenti Scripta ab auctoribus eorum etiam celeberrimis (quorum nominibus honoris causa hic parco) offerebantur, eos vel non legi, vel saltuatim tantum, atque extremis labiis delibavi. Quandoquidem paucos hodie invenias, quibus debeatur illa laus, quam non immerito aliquis tribuit Poetae Gallico Bartassio, quod ne uno quidem lascivienti versiculo, tanquam folio putrido, lauream suam coronam conspurcarit.*¹²
(Eucleria 4)

¹¹ „Elsősorban azt kell betudnom Isten különleges jóindulatának, hogy Szüleim tisztességük teljében és fáradhatatlan erényességükben ama Szerzők és mindazon dolgok iránt, melyek a szűzi tisztaságtól eltéríthettek volna, gyermekkoromtól hatalmas félelmet oltottak belém, és én minden efféle könyvtől és különösen költőtől, úgy a latinoktól, mint a görögöktől, mint valami mérgező italtól állhatatosan távol tartottam magamat egész életemben, s Homéroszon és Vergiliuson kívül, akiket Apám mint jószerével a költők fejedelmeit ajánlott nekem, alig olvastam mást komolyan és szorgalmasan.”

¹² „Kortárs költőket pedig kizárólag alapos válogatás után helyeztem magam mellé, és ha akár a legünnepelebb Szerzők (a tisztesség úgy kívánja, hogy nevük említésétől itt tartózkodjam) világias vagy vegyes témájú írásain megütköztem, őket vagy nem olvastam, vagy csak futólag szagoltam bele munkáikba. Mert hát manapság már elég kevés olyat lehet találni, akinek kijárna ama dicsőség, amiben valaki teljes joggal részesítette a francia költőt, Du Bartas-t, hogy még csak egyetlen sikamlós sor fonnyadt levele sem rútítja el babérkoszorúját.”

Van Schurman szövegeinek alapos lexikai vizsgálata tehát arra utal, hogy a költő az *Eucler*ában túlságosan is diplomatikusan fogalmaz latin nyelvű olvasmányjaival kapcsolatban, alighanem mert úgy érzi, ezen auktorok némelyike nem tartozhatna egy eltökélt keresztény olvasmányai közé.

Felhasznált irodalom

- COUSINS 2004 A. D. COUSINS, *Humanism, Female Education, and Myth: Erasmus, Vives, and More's "To Candidus"*, *Journal of the History of Ideas*, 65 (2004), 213–230.
- DE BAAR–RANG 1996 M. DE BAAR – B. RANG, *Anna Maria van Schurman: A Historical Survey of Her Reception since the Seventeenth Century*, in: M. de Baar et al. (ed.), *Choosing the Better Part: Anna Maria van Schurman, 1607–1678*, Dordrecht, 1996.
- DYKEMAN 1999 Th. B. DYKEMAN, *The Neglected Canon: Nine Women Philosophers, First to the Twentieth Century*, Dordrecht, 1999.
- HONIG 2002 E. A. HONIG, *The Art of Being „Artistic”: Dutch Women's Creative Practices in the 17th Century*, *Woman's Art Journal*, 22 (2001–2002), 31–39.
- IRWIN 1977 J. IRWIN, *Anna Maria van Schurman: From Feminism to Pietism*, *Church History* 46 (1977) 48–62.
- IRWIN 1991 J. IRWIN, *Anna Maria van Schurman and Antoinette Bourignon: Contrasting Examples of Seventeenth-Century Pietism*, *Church History*, 60 (1991), 301–315.
- IRWIN 1998 J. L. IRWIN (ed. and transl.), *Anna Maria van Schurman: Whether a Christian Woman Should Be Educated and Other Writings from Her Intellectual Circle*, London, 1998.
- NAGYILLÉS 2014 NAGYILLÉS J., *Verstechnik oder Allusion? Antike Vorbilder in der Dichtung von Elisabetha Johanna Westonia*, *AAAHung*, 54 (2014), 167–179.
- STEVENSON 2005 J. STEVENSON, *Women Latin Poets. Language, Gender, and Authority, from Antiquity to the Eighteenth Century*, New York, 2005.
- TSCHACKERT 1876 P. TSCHACKERT, *Anna Maria von Schürmann, der Stern von Utrecht, die Jüngerin Labadie's: ein Bild aus der Culturgeschichte des 17. Jahrhunderts*, Gotha, 1876.
- VAN BEEK 2010 P. VAN BEEK, *The First Female University Student: Anna Maria van Schurman (1636)*, Utrecht, 2010.
- WAITHE 1989 M. E. WAITHE (ed.), *A History of Women Philosophers, vol. 2. / A.D. 500–1600, Medieval, Renaissance and Enlightenment Women Philosophers*, Dordrecht, 1989.
- WAITHE 1991 M. E. WAITHE, *Women Philosophers of the Seventeenth, Eighteenth and Nineteenth Centuries*, in: M. E. Waithe (ed.), *A History of Women Philosophers, vol. 3. / 1600–1900, Modern Women Philosophers*, Dordrecht, 1991.